

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

127:2. 2007

Kvinnorna tar plats

Lovisa af Petersens, *Formering för offentlighet: kvinnokonferenser och Svenska kvinnornas nationalförbund kring sekelskiftet 1900*, diss., Stockholm studies in history 87, Stockholm: Historiska institutionen, 2006. (Adapting to the public sphere: women conferences and the National Council of Women of Sweden at the turn of the 20th century.) 232 s.

Opponentrecensionsgenren är vanskelig: få läsare har tid och möjlighet att granska ett verk på det sätt opponenter gör, och andra författare drabbas sällan av den sorts granskning som respondenten får utstå. Opponentens uppdrag är felfinnsrens, och när granskningen är klar ligger avhandlingen demonterad med konstruktionsfelen utmärkta. Därför är det viktigt att jag redan från början klargör att jag tycker att Lovisa af Petersens avhandling *Formering för offentlighet* har flera kvaliteter. Framför allt har avhandlingen förtjänsten att omöjliggöra forskning som studerar politik utan att problematisera hur den iscensätts i rummet. Politik är könad och den könade dimensionen är bland annat rumslig, inte minst eftersom offentligheten ger olika utrymmen för kvinnor och män vilket bestämmer inte bara politikens möjligheter utan också dess innehåll och dess tolkning. af Petersens avhandling demonstrerar denna viktiga insikt utomordentligt väl, och därigenom har den gjort en värdefull insats. Jag kommer i det följande att presentera avhandlingen och sedan problematisera några av de vetenskapliga handgreppen, för att slutligen sammanfatta mina intryck.

Formering för offentlighet: kvinnokonferenser och Svenska kvinnornas nationalförbund kring sekelskiftet 1900 handlar om tre kvinnokonferenser som SKN var arrangör eller medarrangör till 1897, 1911 och 1916. SKN var en paraplyorganisation för borgerliga svenska kvinnoorganisationer, med som mest 40 medlemsorganisationer och 40 000 medlemmar. Konferenserna var flerdagarstillställningar fyllda av föredrag, diskussioner, debatter, föreningsmöten och samvaro av festligt slag. De uppmärksammades i samtida medier och tjänade både som mötestillfällen för kvinnor från olika länder och organisationer och som manifestationer av kvinnorörelsens plats och roll i samhället. De är inte tidigare undersökta, men utgjorde ett viktigt forum i rörelsen och nämns i marginalen i en del forskning om tidens kvinnorörelse.

af Petersens undersöker hur SKN agerade i samband med konferenserna. Avsikten är att låta konferenserna fungera som ett raster genom vilket hon vill få syn på den "borgerliga kvinnorörelsens tankevärld, dilemman och strategier" för att de möjligen säger något om rörelsen som helhet. Bisyften finns flera, bland annat att studera hur det internationella nätverkskapandet fungerade och användes för nationella ändamål.

För att blottlägga den tankevärld som konferenserna är manifestationer av undersöker af Petersens dem ur tre vinklar, nämligen deras *innehåll, form* och *funktion*. Innehållsfrågorna berör en, om man så får säga, mer traditionell aspekt kring konferensernas politiska budskap: vilka ämnen behandlades och vad sade man? Formfrågorna handlar om det af Petersens kallar "mötenas språk", det vill säga hur de tedde sig från betraktarnas vinkel. Vilka lokaler valdes, och vad säger det om kvinnornas intåg i offentligheten, vilka kringarrangemang fanns och vilka signaler sände dessa? Funktionsfrågorna handlar om vilken roll konferenserna spelade för kvinnorna, vilka behov de avsågs svara mot.

Källorna är av olika slag – samtida medier, föreningsarkiv och personarkiv. Tidnings- och tidskriftsmaterialet är valt efter den pragmatiska metoden att använda dem som skrev mest. Det innebär en viss politisk snedvridning eftersom tidskrifter som utgick från den borgerliga kvinnorörelsen – *Hertha, Idun* och *Rösträtt för kvinnor* – av förklarliga skäl skrev mer än t. ex. den socialdemokratiska *Morgonbris*.

En bakgrundsbeskrivning ger en bild av SKN och ICW (International Council of Women) och placerar SKN i den svenska samtida kontexten samt beskriver föreningens verksamhet. Ett viktigt spår här som följs upp i de senare kapitlen är den tidigare forskningens relativa ointresse för SKN på grund av dess konservativa stämpel. Ett annat viktigt inslag är presentationen av de organisationer och personer som var tongivande inom SKN. Namnen är kända: Ellen Fries, Anna Hierta-Retzius, Agda Montelius, Ellen Whitlock och många andra. Flera var förmögna och utan deras ekonomiska bidrag till verksamheten hade SKN stått sig slätt, påpekar af Petersens. I detta kapitel beskrivs vilka politiska ställningstaganden förbundet gjorde och den balansgång de gick både mellan medlemmarnas ibland motstridiga intressen och mellan sina åsikter och det som ansågs passande i den borgerliga kontexten.

Den Skandinaviska kvinnokonferensen 1897 anordnades i samband med den stora Stockholmsutställningen. När den diskuteras introducerar af Petersens den mall som de tre empiriska kapitlen följer. Först presenteras bakgrunden till konferensen, sedan beskrivs den ur olika vinklar och slutligen lyfts vissa perspektiv i anslutning till af Petersens utgångspunkter och frågeställningar. Vid konferensen 1897 etablerade SKN vissa av de "uppfunna traditioner" som kom att styra även de följande konferenserna samtidigt som man skrev in sig i en redan existerande tradition. Genom att konferensen ägde rum i Frimurarlogens lokaler markerades kvinnans inträde i den manliga sfären, men också klasstillhörigheten. Båda upprätthölls på de följande konferenserna. Konferensens funktion blev att etablera kvinnornas rätt till sin egen konferens bland de andra. Därför bestämdes innehållet först efter att man hade beslutat att hålla konferensen. Och därför togs en rad beslut som tonade ned konferensens eventuella radikalitet: innehållet var tillräckligt allmänt för att inte väcka anstöt eller splittra deltagarna, och deltagarnas

kvinnlighet betonades. Från arrangörernas sida var man aktiv i att väcka uppmärksamhet kring konferensen i medierna, men det var ofta deltagarna själva som refererade. Uppmärksamheten riktades inte sällan mot att kvinnor likväl som män kunde vara både bra och dåliga talare.

Om 1897 års konferens utmärktes av behovet att ge kvinnan tillträde till den offentliga arenan utan att vara stötande kan man säga att 1911 års konferens presenterade kvinnan som konsumtions- och lyxvarelse med samma rätt till överdåd som männen. Det här var festernas konferens, och det ena arrangemanget överträffade det andra. Från *garden party* på Logården med kronprinsparet, till hyrda spårvagnar och abonnerade ångbåtar för besök på Näsby slott och niorättersmiddagar med tryckt meny och vinlista. Konferenslokal var Jernkontoret, denna symbol för den svenska industrin och dess stormän. Men lokalen dekorerades med rika mängder blommor för att man skulle göra den mer kvinnlig.

af Petersens analys visar att man genom dessa fester flyttade den borgerliga praktiken ut i det offentliga rummet, att man genom att kvinnor offentligt dinerade, höll högtidstal och marscherade in till middagar med orkesterackompanjering tillät sig att både inta den offentliga scenen och ge sig själva möjlighet till nätverksskapande. Festandet hade en dubbel funktion i att samtidigt fira och utveckla samhörigheten mellan deltagarna över nationsgränserna. Festklädseln gav kvinnorna tillfälle att smycka sig och markera sin klasstillhörighet, men de manifesterade också sin kvinnlighet, vilket af Petersens menar var ett strategiskt val med avsikten att inte provocera. Blev kvinnorna offentliga så blev de det genom att visa upp sig på det sätt som konsumtionskulturen gav ramen för – i fräsande tyger, dyrbara smycken och elaborerade håruppsättningar.

1916 års konferens avhölls under första världskriget. Läget var radikalt anorlunda än 1911 – i krigets följd hade kvinnor fått nya arbetsuppgifter som de tog över från männen, och även det politiska läget hade ändrats. I samtliga nordiska länder utom Sverige hade kvinnan rösträtt. Den stora gemensamma frågan var – utöver bildandet av en nordisk samorganisation – frågan om lika lön för kvinnor och män. För att neutralisera denna radikala fråga, framhåller af Petersens, var det nödvändigt att konferensens andra fokus blev en fråga som handlade om kvinnans traditionella arena, det vill säga hemmet. Således diskuterade man också hemarbetets värde och utveckling.

I det nordiska sammanhanget kunde man ta upp svårare politiska frågor än vad tidigare kongresser hade medgivit. Den samnordiska retoriken gjordes till arena för kvinnosamarbete, vilket i sin tur gjorde rum för de politiska frågorna. af Petersens menar att konferensen 1916 utmärktes av mer handlingskraft, att kvinnorna nu konstruerade sig som "deltagande" i samhället och därför kunde ta upp frågor som var mer tydligt politiska. Festkulturen var stillsammare och man återopade nordiska ideal.

I avhandlingen har af Petersens alltså undersökt hur kvinnorna "formerade sig

för offentlighet” och intog det offentliga rummet genom sina konferenser. Man sökte och fann vad hon kallar ett språk som hjälpte till att flytta gränserna och göra det möjligt för kvinnor att tala. Hon har visat vad man kunde enas om, vad som var tillräckligt allmänt för att kunna samla de flesta i den borgerliga rörelsen kring. Men ”borgerlig” visar sig därigenom vara ett alltför vagt begrepp för att beskriva rörelsen – spännvidden i tankegångar och frågor var alltför stor. Om det fanns bredd i åsikterna, frågorna och strategierna, gällde motsatsen för det som af Petersens kallar deras dilemma: de hade svårt att ta ställning till män som grupp.

Svenska Kvinnornas Nationalförbund, avhandlingens aktör, kan sägas vara exponent för allt detta. SKN var en social rörelse som ville reproducera borgerligheten, men göra det med kvinnorna i en ny och mer aktiv roll. De var en del av tidsandan, men de var också producenter av den och genom sina konferenser bidrog de till att forma den. Genom att konferenserna blev ett uttryck för det man kunde enas om blev de också ett mått på normalitet, vilket i sin tur definierade ut annat. Således visar af Petersens att man inte kan förstå processen om man på traditionellt sätt endast analyserar det politiska innehållet; det kan bara fullt ut förstås om man också analyserar hur det förkroppsligades.

En avhandling skall prövas vad beträffar det vetenskapliga hantverket. Jag vill i detta sammanhang främst belysa hur af Petersens ibland slinter i fråga om terminologi/begreppsanvändning samt hennes användning av teori, metod och tidigare forskning.

Avhandlingen är, som sig bör, ett prov på beläsenhet. Desto mer förbryllande blir det därför när hänvisningarna ibland är till sekundäruppgifter av mindre tillförlitligt slag. Till exempel anger af Petersens med stöd i en artikel i *Hertha* 1911 att *Tidskrift för Hemmet* ”under en kort period även [var] språkrör för kvinnofrågan i Danmark” (s. 159). Detta är fel, och med rätt uppgift hämtad från något verk om *TfH* hade argumentationen blivit säkrare eftersom tidskriften, som från början hade varit ”tillagnad den svenska kvinnan”, under ett antal år var ”tillagnad den nordiska kvinnan”. Varför lita på *Hertha* för att belägga ett historiskt faktum? På samma sätt hänvisas när det gäller debatten mellan könen i skönlitteraturen under 1880-talet inte till någon av de många avhandlingarna i frågan utan till en jämförelsevis obetydlig artikel i en antologi. Det ger ett slarvigt intryck även om det gäller detaljer.

När man har ett historiskt perspektiv i sin forskning råkar man ibland ut för att ord och begrepp har förskjutits i betydelse. Då bör man klargöra för sig själv och sina läsare hur man använder begreppen. Visst är det fullt möjligt att i en avhandling 2006 använda ett begrepp på samma sätt som det användes hundra år tidigare, men det kräver en förklaring. Särskilt bekymmersamt blir det kanske när det handlar om begrepp som avser nationalitet och etnicitet. Det är inte lämpligt att begrepp som nordisk, skandinavisk och finsk okommenterat används i en äldre betydelse – i all synnerhet som den dåtida användningen inte problematiseras till

exempel när det gäller vilka finländska kvinnor som avsågs med begreppen "finsk" och "skandinavisk".

Dessa begrepp är ju trots allt marginella, men ett begrepp som inte är marginellt i sammanhanget och där betydelsen glider betänkligt är "konservativ". Ett viktigt perspektiv i avhandlingen gäller ju den borgerliga kvinnorörelsens "konservatism" eller i alla fall dess borgerlighet – vilket inte alls är samma sak. Här når af Petersens ganska långt i sin analys men inte alls så långt som hon hade nått om begreppet konservativ hade definierats. Hon konstaterar att SKN inte alls var så självklart konservativt i alla frågor utan bara i vissa. Vad hon inte lyfter fram är hur dessa frågor skiljde sig åt. Jag urskiljer att af Petersens opererar med åtminstone tre olika betydelser av ordet konservativ. Vid en del tillfällen klassificerar ordet kvinnornas samhällssyn. Att alls vilja förändra samhället är motsatsen till konservatism. Det betyder att en rösträttskvinna eller någon som över huvud taget vill åstadkomma reformer inte kan vara konservativ – hon vill inte bevara. Ur denna synvinkel var SKN således inte konservativt. Ibland när begreppet "konservativ" används avses den politiska ideologin. Då handlar det om en höger–vänster-skala. I den meningen kan SKN inte anses ha varit radikala, vilket demonstreras av den borgerliga sociala praktik som af Petersens så väl belyser. Slutligen avses ibland kvinnornas sätt att arbeta, att driva sina frågor. Då kommer den försiktiga vägen, där man inte vill stöta sig, att uppfattas som en konservativ väg medan vägen som kan väcka uppmärksamhet blir den radikala. Sammanfattningsvis var SKN alltså inte konservativt i sin samhällssyn eftersom förbundet ville förändra världen, men dess politiska ideologi i övrigt och dess sätt att arbeta kan däremot anses vara konservativt. af Petersens avhandling visar detta tydligt och klart men tyvärr saknas den stringenta, sammanfattande analysen. Insikterna är spridda i olika avsnitt och utan att de definieras.

Tyvärr glider begreppet dessutom ytterligare. Problemet illustreras av en mening som sammanfattar programmet på en av konferenserna: "Trots brokigheten, vilken ofta förknippas med konservativa kvinnors agenda, så innehöll den också radikala frågor som lika moralsyn oavsett kön." (s. 155) För det första kan man här konstatera att begreppen "brokig" och "konservativ" kopplas ihop. Det som egentligen avses är att det brokiga programmet var en effekt av att det inte var en feministisk konferens utan en kvinnokonferens i avsaknad av specifikt feministiskt budskap – vilket i sig inte är konservativt. För det andra – och det är ännu viktigare – kan man knappast rakt av säga att frågan om att tillämpa samma moral för båda könen är vare sig radikal eller konservativ. Frågan har en lång historia, den sträcker sig tillbaka till 1870-talet. Då brukade man anse att de som tyckte att den moral som gällde för kvinnor också skulle gälla för män var konservativa (Adlersparre), och att de som ville ge kvinnor rätt till samma moraliska frihet som män var radikala (af Geijerstam). af Petersens gör här en bestämning som tycks helt löst ur sitt historiska sammanhang.

Teoretiskt förefaller avhandlingen vila på en solid konstruktivistisk grund. Utgångspunkten är konstruktivistisk eftersom af Petersens studerar politikens förkroppsligande och menar att detta förkroppsligande har betydelse för politikens innehåll. De flesta viktigare teoretiska och metodiska föregångare som af Petersens stöder sig på – Håkan Thörn, Eric Hobsbawm, Clifford Geertz – är också konstruktivister. Men det kan inte sägas vara en bra etikett för Randall Collins vars teorier om ”emotionell energi” också figurerar. Det här innebär inte att Collins är oanvändbar i sammanhanget, tvärtom. Men vill man använda en teori som baseras på en mot konstruktivismen delvis stridande uppfattning får man klargöra för läsaren hur man förenar dessa till synes oförenliga teorier.

Särskilt viktigt torde detta vara eftersom af Petersens användning av Collins åtminstone bitvis är ägnad att förvåna. Collins’ teori går i kortheit ut på att människor – till exempel åskådare vid ett idrottsevenemang eller deltagare i en demonstration eller en offentlig hyllning – genom interaktiva ritualer bygger upp en emotionell energi som i sin tur bekräftar det egna värdet och de egna värderingarna. I avhandlingen beskrivs flera sådana ritualer: talandet och tacktalandet vid banketterna, uppvakningen av drottningen, komponerandet och uppläsandet av telegram. Men det är inte i analysen av dessa ritualer som af Petersens använder Collins. Han används i stället när hon talar om det nätverksarbete som själva samvaron utgjorde. Därmed tycks af Petersens uppfatta den emotionella energin som den allmänna känslan av samhörighet snarare än som en funktion av ritualerna. Här tror jag att felkällan möjligen ligger i att af Petersens inte använt Collins’ originalverk *Interactive Ritual Chains* (2004) utan förlitat sig på ett i och för sig korrekt men ändå jämförelsevis kortfattat referat i en svensk översikt över emotionssociologiska teorier. Och därmed är vi tillbaka i en av mina första anmärkningar, nämligen en viss benägenhet hos af Petersens att nöja sig med andrahandsuppgifter. Jag har inte nämnt alla exempel på detta. Men kanske är denna tendens en följd av ”fyraårsdoktorerandet”, som innebär att man för att klara en relativt pressad situation ibland tvingas ta genvägar. Då gäller det att veta vilka genvägar som är acceptabla, och det är inte en kunskap en doktorand kan förväntas besitta.

Några ord om metoden kanske också kan vara på sin plats. af Petersens använder sig huvudsakligen av Clifford Geertz ”tjocka beskrivning”, det vill säga teorin att en beskrivning alltid är både beskrivning och analys och att det är genom att lyfta fram de analyserande inslagen i beskrivningen som man synliggör det man vill beforska. Geertz teorier har blivit vanliga inslag i framför allt den tradition som kallas ”cultural studies”. Men frågan är hur ovanlig metoden egentligen är, och hur nödvändigt det är att tala om tjock beskrivning som en ”metod”?

Det vetenskapliga hantverket i *Formering för offentlighet* lämnar bland annat de på punkter jag behandlat ovan en del övrigt att önska. Sammanfattningsvis kan man säga att bristerna handlar om glidande och/eller anakronistisk terminologi

och begreppsapparat, en tendens att ta genvägar och att inte lyfta sig över det egna sammanhanget för att ge de egna iakttagelserna den stringens de skulle behöva. Det här är naturligtvis allvarliga brister, men de är inte av ett slag som hotar att avhandlingen skulle bli godkänd med god marginal. En avhandling är ett gesällprov, inte ett mästarprov.

Därför är det viktigt att här framhålla det som är behållningen av arbetet. Lovisa af Petersens har på ett förtjänstfullt sätt demonstrerat hur politiken förkroppsligas, och hur detta förkroppsligande är kopplat till genus. Här synliggörs hur de borgerliga kvinnornas intåg på den offentliga arenan betingas av att de manifesterar sin klass- och könstillhörighet genom att flytta sina borgerliga umgängespraktiker ut i offentligheten. Det innebär att de tog sig rätten att vara i offentligheten samtidigt som deras tillvaro där begränsades av den snäva borgerliga praktiken – det blir, som af Petersens framhåller, som om de byggde sitt eget fängsel.

*Git Claesson Pipping**

* Fakultetsopponent